

Epilogi: Rajapintojen ja kitkakenttien analyysyjä tarvitaan

Sari Sairaanhoidajan tarina herättää pohtimaan myös aikuiskasvatuksen roolia ja vastuuta hyvinvointivaltion murroskohdissa.

EPILOGILLA TARKOITETAAN USEIN eräänlaista jälkinäytöstä – joka voi olla myös yllättävä loppupaljastus tai käänne – joka rakentuu omaksi itsenäiseksi tarinakseen suhteessa viittaamaansa kokonaisuuteen. Tämän epilogin tarkoituksena on sitoa teemanumeron artikkeleiden yhteiskuntapoliittisesti, kulttuurisesti ja yhteiskuntatieteellisesti orientoituneita analyysyjä aikuiskasvatuksellisesti kiinnostaviin keskusteluihin.

Artikkeleiden analyysissä elää hyvin kokonaisvaltaisella tavalla suomalaisen hyvinvointivaltion kulttuurinen muutos ja sen suhde naissosialisaatioon ja naiskansalaisuuteen sekä sivistystyön ja sukupuolis-

tuneiden käytäntöjen kysymyksiin. Teksteistä piirtyy esiin elävä ja rikas kokonaiskuva naiskansalaiseksi kasvusta suomalaisen hyvinvointivaltion laajenemisen ja rapautumisen vuosikymmeninä.

Saamme seurata kasvun ja koulutuksen prosesseja, joiden myötä tarinan päähenkilö Sari Sairaanhoidaja omaksuu itselleen 1970-luvulta tähän päivään ulottuvan ristiriitaisen naiskansalaisen habituksen. Sen mukaan hän 1970-luvun tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden ideologiaan kasvaneena pitää itsestään selvänä autonomisen ja itseään elättävän ammattilaisen roolissa olemista. Samalla hän on sosiaalistunut piiloisesti tarjottuun ”sievästi sivuroolissa” toimivan

naiskansalaisten elämän ehtoihin. Kypsässä keski-ikänsään Sari saa pääroolin, kun hän hyvinvointivaltion hoivaverkkojen rapautumisen myötä suostuu omaksumaan veljensä sijasta päävastuun vanhempiensa omaishoitajana.

Tässä epilogissa toimin eräänlaisena sillanrakentajana. Rakennan puheenvuorossani tulkinnallista synteisiä artikkeleiden pohjalta neljästä eri näkökulmasta käsin.

ELÄMÄNKULKU MENETELMÄKEHYKSENÄ

Ensimmäinen näkökulma on metodologinen ja liittyy artikkeleiden elämäkertatutkimuksellisesti orientoituneeseen kokonaisideaan. Artikkelit rakentavat kokonaistarinaa elämänkulusta, joka yhdistää kiinnostavalla tavalla samaan tarkasteluun mikro- ja makrotasoja. Teemahleden artikkeleiden kirjoittaminen on edellyttänyt tutkijaryhmältä vuorovaikutuksellisen yhteiskirjoittamisen prosessia, jonka aikana tutkijat ovat joutuneet tai päässeet yhdessä pohdiskelemaan artikkeleidensa välisiä suhteita ja Sarin elämän tärkeimpiä avainkokemuksia.

Kiinnostuin valitusta työskentelymetodista prosessina, joka mahdollistaa kokonaisvaltaisen kulttuurianalyysin tekemisen. Tutkijat tavoittavat ja nimeävät samalla oman sukupolvensa avainkokemuksia ja yhteiskunnallista ja kulttuurista ajan henkeä, joka on muokannut ehkä myös kirjoittajien henkilökohtaista elämäntulkua. Syvästi henkilökohtainen kohtaa valitun metodologisen analyysiotteen kautta laajalajaisia kulttuurisia, yhteiskunnallisia ja rakenteellisia kehyksiä ja muutosprosesseja, joiden ymmärtäminen ei ehkä muuten olisi ollut samalla tavalla mahdollista.

TYÖELÄMÄN MURROKSET

Toisen näkökulmani artikkeleihin rakennan työelämän tutkijana. Tutkijaurani aikana olen erityisesti analysoinut managerialistisen yrittäjyysvetoksen ja uusliberalistisen vastuuvetoksen työntymistä suomalaisen hyvinvointivaltion kulttuurisiin rakenteisiin, mikä vaikuttaa oleellisella tavalla myös työntekijöiden ja ammattilaisten roolinottoihin ja minuusmäärittelyihin (esim. Filander 2003; 2005; 2009).

Sari edustaa ammattiryhmänsä jäsenenä uuden tyyppistä hoiva-alan ammattilaisuutta, joka koulutuspoliittisten muutosten ja opetussuunnitelmien muuttuneiden painotusten myötä on muokkaamassa hoivan kutsumusammattilaisia kovemman asenneilmaston myötä kohti managerien ja yrittäjien rooleja. Kysymys on Sarin edustaman ammattiryhmän ammattietiikan ja ”arvo-osaamisen” muutoksesta. Tämä muutos etenee kokonaisvaltaisen ihmissuhdeammatin painotuksista kohti taloudellis-hallinnollisen ja teknisen osaajan ja taitajan roolinottoja. Hoivarobotit ja kansalainen.fi -verkkopalstat ilmentävät julkisella sektorilla tehtäviä hoivan ja auttamistyön massiivisia järjestelmämuutoksia, jotka vastuuttavat ja aktivoivat tulevaisuudessa yksittäisiä kansalaisia maallikkoauttajiksi ja syrjäytymisen muotojen pehmentäjiksi aivan uudella tavalla.

Kun hyvinvointivaltion turvaverkot eivät enää välttämättä otakaan kiinni kaikkia kansalaisiaan, lähestytään yhteiskuntaa, joka on vaarassa jättää heikot, sairaat ja syrjäytyvät yksilöt ja ryhmät heitteelle. Nykyistä järjestelmää muokataan suuntaan, jossa uudenlaiset hoivamanagerit valistavat ja valtaistavat meitä itse ottamaan vastuuta itsestämme oman elämämme sankareina (Filander 2012). Tämä retoriikka ei välttämättä puhuttele tai tavoita kaikkein suurimmassa avun tarpeessa olevia ryhmiä. Silti yhteiskunta näyttää siirtyvän yhä enemmän tietoverkkoihin, joissa oletetaan kaikkien kansalaisten kykenevän suvereenisti surffailemaan. Artikkeleissa kysytään, mistä tulevaisuudessa löytyy se instanssi, joka hyvinvointivaltion turvaverkkojen yhä syvemmän rapautumisen jälktilassa ottaa kokonaisvastuuta yhteiskunnan ja kulttuurin uudeltaisesta hoivasivistyksestä.

AIKUISKASVATUSTUTKIMUKSEN

PAIKKA JA VASTUU

Kolmas näkökulmani liittyy aikuiskasvatustutkimukseen. Artikkelit herättävät pohtimaan erityisesti aikuiskasvatuksen uutta paikkaa ja vastuuta näissä edellä kuvatuissa humanistisen ajatteluperinteen ja hyvinvointivaltion murroskohdissa. Haastan aikuiskasvatuksen tutkimuksen ja käytännön toimijoita

HAASTAN AIKUIS- KASVATUSTUTKIMUKSEN TOIMIJOITA POHTIMAAN OMAN TOIMINTANSA ARVOLÄHTÖKOHTIA.

pohtimaan oman toimintansa arvolähtökohtia. On hyvä kysyä itseltään, millaisia mahdollisuuksia itse kullakin on vahvistaa aikuiskasvatustoiminnan ja vapaan sivistystyön autonomisen harkinnan tilaa vaihtoehtoisten toimintakäytäntöjen ja työmuotojen kehittämisessä.

Usein taloudellisesti sidotuissa projektitoimijuuden tiloissa aikuiskasvattajien ja kehittäjien todellinen liikkuma-ala on olemattoman pieni ja tilaa vaihtoehtoisille pohdinnoille on erittäin vaikea löytää (esim. Brunila 2011). Aikuiskasvatuksen käytännöissä ja tutkimuksessa olisi tärkeää pohtia aikuisuuden uudelleenmäärittelyä ajassa, joka korostaa samanaikaisesti vahvan ja itseriittöisen yrittäjäpersoonan ja toisaalta teknisen osaajan ihanteita ja asemoitumisen tapoja. Aikuiskasvatuksen alalla puhutaan edelleen paljon emansipaatiosta, sivistyksestä ja kriittisestä reflektiosta. Samalla on syytä myös esittää kipeä kysymys, onko todelliselle emansipatoriselle toiminnalle edellytyksiä, vai puetaanko työ ja toiminnan tavoitteet vain retorisesti kauniin puheen muottiin. (Filander 2000; 2003.)

Jussi Vähämäki (2015) tunnistaa nykyiselle tietokykykapitalismille ominaisen kieroutuneen sivistysajattelun. Sen tavoitteissa ja puheessa elää edelleen vanhan sivistysajattelun mukaisesti persoonallisuuden monipuolinen kehittäminen ja muokkaaminen. Vanhasta sivistysajattelusta poiketen tämä nykypäivän sivistyspuhe (*"ole vapaa!"*) tähtää kuitenkin persoonallisuuden täydelliseen alistamiseen ja joustavaan taivuttamiseen minkä tahansa tilanteen tarpeisiin. Tietokykykapitalismissa vanhan sivistysihanteen persoonallisuuden autonomisen kasvun ja itsenäisyyden tavoitteet elävät puheen tasolla, mutta arjen käytännöissä kaunis valtaistumispuhe aktualisoituu per-

soonallisuuden alistukseen. Vanhan sivistysihanteen korostamaa pyrkimystä itseisarvoisen persoonallisuuden kasvun edellytysten luomisesta käytetään nykyajassa oudolla tavalla tietokykykapitalismin alistettujen ja kaikkeen taipuvien ihannepersonallisuuksien muokkaukseen. (Vähämäki 2015, 44–45.)

Kuitenkin aikuiskasvatuksen erilaisilla raja-alueilla ammattilaiset ja kehittäjät luovat työllään aikuisväestölle "toisia mahdollisuuksia" kasvuun, oppimiseen, kouluttautumiseen ja itsensä uusintamiseen. Tässä tärkeässä työssä monet uusvanhat kysymykset ovat edelleen ajankohtaisia. Millaista sivistystä ja persoonallisuuksien kasvua he työllään tosiasiallisesti mahdollistavat? Millaista uudenlaista aikuisuutta ja kansalaisuutta he pitävät työssään tavoittelemisen arvoisena ihannetilana? Mitä he tarkoittavat persoonallisuuden monipuolisella kehittämisellä? Entä millaisia vaateita tämän teemalehden artikkeleissa esitetty hoivasivistyksen idea luo aikuiskasvatustutkimukselle ja vapaalle sivistystyölle nykypäivän Suomessa?

VAPAAAN SIVISTYSTYÖN MAHDOLLISUUDET

Neljännän ja viimeisen näkökulmani avulla pohdin vapaan sivistystyön ja uudenlaisen hoivasivistyksen tarpeen välistä suhdetta. Koska Sari Sairaanhoitaja kuuluu tällä hetkellä suhteellisen hyvin koulutettuihin, keski-ikäisiin naiskansalaisten ryhmään, kuuluu Sari myös vapaan sivistystyön suurkuluttajiin. Heitä on muutamissa huumorin varjolla esitetyissä kirjoituksissa myös viime vuosina arvosteltu liian innokkaiksi vapaan sivistystyön palvelujen ylikäyttäjiksi (Filander 2015). Tämä argumentointi muistuttaa hieman peruskoulun yhteydessä käytyjä keskusteluja tytöistä ja pojista. Tässä keskustelussa tyttöjä lähes syyllistetään liian hyvästä koulumenestyksestä (Lahelma 2009, 145).

Tommi Melender (2016) nimeää koulutetut keski-ikäiset naiset suorastaan yhteiskuntamme "jaloimmaksi ainekseksi", joita ilman kirjastoihin, konserttisaleihin ja taidegallerioihin laskeutuisi kuolemanhiljaisuus. Hänenkin mukaansa väestön tasolla myös lukuharrastus jakautuu yhtä epätasaisesti kuin varallisuuskin ja lukemisellahan on tunnetusti em-

patiaa vahvistava vaikutus. (Melender 2016, 56-58.) Sari Sairaanhoidajan tilanteessa vapaa sivistystyö toimii hänelle ja hänen kaltaisilleen yhteiskunnan vapaaehtoisuuttajille, tukipilareille ja vastuunkantajille tärkeänä harrastamisen tilana ja henkireikänä, joka auttaa häntä jaksamaan moninkertaista työtaakkaansa (Filander 2015). Millaista kurssitarrontaa ja sivistyspalveluja vapaan sivistystyön siis tulisi Sarille tarjota, jotta toiminta edistäisi Sarin emansipoitumista oman elämänsä sankariksi?

Osallistuin artikkelien kirjoittajien tutkijatapaamiseen toukokuussa 2016. Tapaamisessa käynnistyi humoristinen keskustelu vapaan sivistystyön kurssitarrontan erilaisista mahdollisista muodoista. Keskusteluun osallistuvat innostuivat heittelemään osuvia kurssiehdotuksia Sarin henkilökohtaisiin kehittymistarpeisiin vastaamiseksi.

Joidenkin mukaan Sarille tulisi edelleen mahdollistaa osallistuminen vaikka ”aikuisten balettikurssille”, mikä irrottaisi hänet tehokkaalla tavalla arjen huolista ja murheista.

Toisen tulkinnan mukaan Sarille tulisi järjestää omaishoitajien tietoisuuksia, jotka lisäisivät Sarin kaltaisten henkilöiden selviämistä omaishoitajan kovasta ja raskaasta arjesta. Tällaiset tietoisuudet voisivat liittyä esimerkiksi siihen, miten vanhalle äidille vaihdetaan katetri, että hänet voidaan kotiuttaa kotiolo-suhteisiin. Sarin tosin todettiin olevan sairaanhoidajana etuoikeutetussa asemassa tässä kysymyksessä suhteessa moniin muihin kohtalotovereihinsa.

Kolmannen henkilön mielestä Sari tarvitsisi ensisijaisesti ”kilpailuyhteiskunnan tunnekurssin”, joka auttaisi häntä kovettamaan mielensä naiskansalaisia kohden vyöryvää massiivista omaishoitopainetta vastaan. Tällaisella tunnekurssilla maallikkovastuuta ottavia naisia treenattaisiin puolustamaan itseään yhteiskunnan ja sosiaalisen lähiympäristön heille esittämiä rajattomia huolenpitopaineita vastaan, jotka liittyvät omaishoitoon.

Neljännän henkilön mielestä Sari tarvitsisi ennen kaikkea eräänlaisen ”taistelukurssin”, jonka aikana häntä opetettaisiin toimimaan nykyisen hoitojär-

jestelmän kanssa, joka pyrkii kaikella tavalla vapautumaan järjestelmän hoitovastuusta vastuuttamalla pelkästään maallikkoauttajia. Kurssin nimeksi ehdotettiin: ”Miten taistelen itselleni tai omaisilleni yhteiskunnan takaamat palvelut?”. Tämän ehdotuksen esittäjän mukaan tulevaisuuden yhteiskunnassa Sarin kaltaisia keski-ikäisiä ja jo vanhoja naiskansalaisia jatkossa ehkä jopa verotetaan lomaverolla siitä, jos he uskaltavat lähtemään lomalle, eivätkä pidä huolta omaisistaan.

Esitetyt humoristisiksi tarkoitetut kurssiehdotukset vapaalle sivistystyölle vetävät lopulta mielen vakavaksi. Ne osoittavat sen, että aikuiskasvatuksen toimintakentilläkin tarvitsemme tämän teemalehden artikkeleiden kaltaisia keskustelunavauksia. Teemalehden artikkeleiden avulla on mahdollista paremmin tunnistaa erilaisia nyky-yhteiskunnan hoivasivistyksen ja empatian katoamisen ilmiöitä, jotka liittyvät laajemmin humanismin murtumisen uhkiin yhteiskunnassa ja kulttuurissa.

Artikkeleiden analyysien avulla on mahdollista ymmärtää paremmin myös itseään ja omaa aikaansa. Aikuiskasvatuksen tutkimuksessa on syytä olla tietoinen siitä, miten nyky-yhteiskunnassa saamallaan uudenaikaisilla kulttuurisilla standardeilla, jotka uhkaavat romuttaa humanismia ja ihmiselle hyvää yhteiskuntaa. Teemalehden artikkeleiden kirjoittajat ovat tarttuneet rajapinta-analyysiin, joilla on mahdollista haastaa ja kyseenalaistaa vallitsevia diskursseja sekä kiinnittää uudenlaista huomiota yhteiskunnan kipeisiin kitkakkenttiin.

Kansalaisten on syytä kysyä itseltään ja toisiltaan, millaisen hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän puolesta he ovat juuri nyt valmiita taistelemaan. Aikuiskasvatus toimintakäytäntöinä ja tutkimusmaastona tarjoaa erinomaisen kohtaamispaikan tällaiselle keskustelulle.

Karin Filander
FT, dosentti
Kasvatustieteiden yksikkö
Tampereen yliopisto

- Brunila, K. (2011). Rönsyt pois! Tutkija tietokykykapitalismissa. *Aikuiskasvatus* 31(2), 111–119.
- Filander, K. (2000). *Kehittämistyö murroksessa. Sitoutuminen, sopeutuminen ja vastarinta julkisella sektorilla 1990-luvulla*. Tampereen yliopisto: Acta Universitatis Tamperensis 777. Teos saatavilla myös nettiversiona.
- Filander, K. (2003). *Vocabularies of Change – Analysing Talk on Change and Agency in Developmental Work*. Roskilde: Roskilde University Press.
- Filander, K. (2005). Experts in Uncertainty: Making Cultural Analysis of Identities in Adult Education. In Bron, Agnieszka, Kurantowicz, Ewa, Salling Olesen, Henning, West, Linden (toim.) *'Old' and 'New' Worlds of Adult Learning*. Wrocklaw: Wydawnictwo Naukowe, 56–69.
- Filander, K. (2009). Disputing managerial architecture in educational work: Irony as a liberating strategy for Finnish vocational teachers. in Seddon T., Henriksson, L., & Niemeyer B. (toim.) *Learning and Work and the Politics of Working Life. Global transformations and collective identities in teaching, nursing and social work*. London: Routledge, 51–83.
- Filander, K. (2012). Kansanvalistajien paluu? Terveysalan ammattien, koulutuksen historian, nykyisyyden ja tulevaisuuden perspektiivit. *Työelämän tutkimus* 10(1), 109–113.
- Filander, K. (2015). Kansan paluu vapaaseen sivistystyöhön. Julkaisussa Pätäri, J., Turunen, A. & Sivenius A. (toim.) *Vapaa, vallaton & vangittu sivistystyö. Sivistystyön vapaus ja vastuu- pamfletti*. http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2014/05/SVV_pamfletti_Tulostettava.pdf, 43–53.
- Lahelma, E. (2009). Tytöt, pojat ja kysymys koulumenestyksestä. Teoksessa Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 136–156.
- Melender, T. (2016). *Onnellisuudesta*. Helsinki: WSOY.
- Vähämäki, J. (2015). Sielun muovaamisen uusi ympäristö. Teoksessa Harni, E. (toim.) *Kontrollikoulu. Näkökulmia koulutukselliseen hallintaan ja toisin oppimiseen*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 37–62.